

Les autotraduccions al castellà de la novel·lística de Xavier Benguerel*

Maria Dasca

Universitat Pompeu Fabra. Facultat de Traducció i d'Interpretació
Carrer de Roc Boronat, 138. 08018 Barcelona
maria.dasca@gmail.com

Resum

L'objectiu de l'article és analitzar la manera com les traduccions i les autotraduccions de les novel·les de Xavier Benguerel es relacionen amb el mercat editorial barceloní durant la postguerra. Primerament s'examina la poètica traductològica de Benguerel (aplicada a la seva obra o a la d'altri). Després es fa una valoració general de les seves autotraduccions al castellà. A l'hora d'analitzar-les es tenen en compte: *a*) els condicionants històrics que dificulten la labor creativa (la redacció dels originals, la traducció i la subsegüent publicació); *b*) el desenvolupament, entre els anys 1960 i 1970, d'un mercat editorial barceloní que, a poc a poc, permet de visibilitzar la literatura catalana de postguerra.

Paraules clau: traducció; autotraducció; literatura catalana de postguerra; sistema editorial; Xavier Benguerel.

Abstract. *Xavier Benguerel's novels self translated into Spanish*

The aim of this article is to analyse the way in which the translations and self-translations of Xavier Benguerel's novels are related to the publishing market in Barcelona during the post-war period. First, Berenguel's own poetic translation method (applied both to his own work and to that of others) is analysed. There then follows a general evaluation of his self-translations into Spanish. When carrying out the analysis the following factors are taken into account: *a*) historical conditioners which make the creative task (writing of originals and translation, and their subsequent publication) more difficult; *b*) the evolution of a publishing market in Barcelona in the 1960s and 1970s, which gave visibility to the Catalan literature of the post-war period.

Keywords: translation; self-translation; post-war Catalan literature; publishing system; Xavier Benguerel.

* Aquest estudi s'ha desenvolupat en el marc del projecte de recerca *Traducción, recepción y literatura catalana durante el régimen franquista (1939-1975)* (FFI2008-03522), del grup de recerca consolidat TRILCAT de la Universitat Pompeu Fabra.

Sumari

1. La difusió de l'obra benguereliana. Prolegòmens	4. Conclusions Apèndix
2. La poètica traductològica de Benguerel	Referències bibliogràfiques
3. Les autotraduccions de Benguerel al castellà	

1. La difusió de l'obra benguereliana. Prolegòmens

Al llarg dels anys setanta Xavier Benguerel, que havia tornat de Santiago de Xile a Barcelona el 1954, es converteix en un dels autors més llegits del sistema literari català. El seu èxit es deu al desenvolupament d'un model narratiu que alterna els paràmetres de les novel·les de recreació psicològica, influïdes, en part, pel corrent de novel·la catòlica francesa, i centrades en l'imaginari de preguerra, i a la creació d'un conjunt de ficcions instigades pel motiu de l'exili i canalitzades o bé mitjançant l'escriptura autobiogràfica o bé mitjançant la recreació, en diverses novel·les articulades en sèrie, d'un motiu recurrent, el de l'exiliat, el vençut o el fugitiu (Busquets i Grabulosa 1995, Triadú 1982).

Un dels factors clau en la difusió i la recepció de la narrativa benguereliana és la integració en un circuit editorial bilingüe, gràcies, d'una banda, al fet que una part de la seva novel·lística, d'ençà de *Suburbi* (apareguda el 1937, fou traduïda al castellà per M. Luz Morales i publicada el 1938), s'havia traduït al castellà; i, de l'altra, a la seva integració i promoció, durant la transició, en l'Editorial Planeta i d'altres editorials com Nauta (1962) o Alfaguara (1966), que durant els anys 1960 creen col·leccions de novel·la catalana (Manent 1984: 263). Aquests dos factors fan que, entre els seixanta i els setanta, Benguerel pugui publicar de manera regular, fins al punt que algunes de les seves obres, com *El testament* (1955) o *Gorra de plat* (1967), es convertiren en best-sellers i se'n feren nombroses reedicions en pocs mesos. Això permeté a l'escriptor, que vivia gràcies als beneficis d'un laboratori farmacèutic creat a Santiago de Xile, dedicar-se professionalment a l'escriptura i a la traducció.

Però, quina és la relació de Benguerel amb la traducció literària? Quin paper juguen les traduccions de la seva pròpia obra (les autotraduccions)¹ en el seu progressiu reconeixement literari en un circuit editorial bilingüe? I de quina manera acaba el procés creatiu de l'autotraducció? L'objectiu d'aquest article és justament respondre aquestes preguntes centrant-me en: 1) la seva teorització del procés traductor (o la seva poètica traductològica); 2) el posicionament respecte de les seves autotraduccions al castellà. La nostra hipòtesi és que Benguerel entén de manera diferent totes dues pràctiques (traducció i autotraducció) en la mesura que, si bé la traducció és una tria personal mitjançant la qual aconsegueix

1. Sobre la pràctica de l'autotraducció en el marc ibèric vegeu Dasilva (2013).

de perfeccionar un estil, l'autotraducció està condicionada per la dependència de l'autor respecte del sistema literari del qual formava part. En aquest sentit, alguns papers privats apareguts recentment —com la correspondència creuada de Sales amb Rodoreda (Rodoreda; Sales 2008) ofereixen algunes pistes pel que fa a les prerrogatives a les quals Benguerel se sotmeté a fi de donar més publicitat a la seva obra, en les quals l'autotraducció assumeix un paper fonamental. La nostra anàlisi es basarà en un cas paradigmàtic d'aquest fenomen: la novel·la *Icària, Icària...*, apareguda en català i en castellà el 1974 (i reeditada per Edicions del Mall, en una publicació bilingüe, el 1986).

També ens interessa de destacar que aquesta operació, segons ha estudiat recentment Jordi Cornellà-Detrell (2011), forma part d'un procés de revisió de la pròpia obra que alguns autors formats durant els anys 1930 fan durant la postguerra. Aquest és el cas de Salvador Espriu (amb *Laia*, 1932, reescrita i publicada el 1968), Sebastià Juan Arbó (*Tino Costa*, pràcticament enllestida el 1939, publicada el 1947 i, de nou, en una versió revisada, el 1968), Mercè Rodoreda (*Aloma*, 1938, reescrita i publicada el 1969) i Benguerel (*El testament*, 1955, revisada amb motiu de la publicació del primer volum de les *Obres completes*, 1967). En el darrer cas, aquesta operació és indèstria de la temàtica que aborden les obres de postguerra benguerelianes, en les quals el motiu de l'exili s'associa no només al punt de partida des del qual el narrador ha de reconstruir tot un món (el del Poble nou obrer i anarcosindicalista dels anys vint i trenta), sinó també a una experiència d'estranyament que concerneix la mateixa literatura i, òbviament, la llengua literària.

És per això que la manera com Benguerel acara l'escriptura no s'entendria si no es relacionés amb el motiu de l'exili. L'escriptor parla reiterament d'aquesta experiència, que dóna forma i justifica, en modalitats diverses, tota la seva obra de postguerra. A *El llibre del retorn: novel·la* (1977), descriu en els següents termes el territori d'*inbetweenness* que és l'espai de l'exiliat que retorna a casa:

Ja ets a casa, però no prou a la d'abans, ni ells no acaben de ser ben bé els teus i, tu, per ells, deus tenir algun aspecte d'intrús, de foraster, ets algú que tan sols coincideix vagament amb la imatge de tu que li ha anat proporcionant la seva personal manera d'enyorar-te, d'interpretar-te a través de les cartes, segons la lenta evolució d'uns sentiments alterats per les tàctiques de la imaginació i que ara, en el fons, gairebé es contradiuen. (Benguerel 1977: 19)

Una de les paradoxes d'aquesta escriptura és la irrealitat del resultat. Aquest efecte d'irrealitat és, de fet, implícit al mateix fenomen de la ficció autobiogràfica (que juga amb la possibilitat i els constrenyiments de referir allò viscut) i, en el cas de l'autotraducció, s'agreuja perquè provoca aquell efecte d'estranyesa que Benguerel, el qual, recordem-ho, també fou traductor, oposa a allò «castís». Aquest plantejament és el propi de la novel·la moderna, en el sentit que la novel·la construïda amb la contemporaneïtat és l'expressió d'un exili transcendent: el de qui participa d'un univers mudable i contingent, en el qual l'individu intenta de construir-se un espai, similar al que ha abandonat per sempre. Aquest tema —que

és un dels nuclis epistemològics dels quals sorgeix la consciència moderna— en la novel·la instigada per l'exili roman en un primer terme, vigilant.

A partir d'aquí podem considerar que la seva tasca com a autotraductor és, com afirma el títol de la cèlebre obra d'Antoine Berman (1984), la de *l'épreuve de l'étranger*. És a dir, que, més enllà d'ésser considerada com una operació de transferència cultural, el procés de traducció ha ser vist com una interpretació hermenèutica retroactiva de l'altre o de l'estranger, que implica una descoberta i que no s'acaba, ni de bon tros, en si mateixa. Aquesta experiència, que en la postguerra es convertí en un estímul òptim per a l'aparició d'una reflexió literària d'una certa continuïtat, permet, alhora, d'informar un relat que transcendeix l'experiència individual —adaptada convenientment a la ficció— i crea un espai independent, d'abast col·lectiu, que ha de suplir el que s'ha perdut. És el que Edward Said observa a «Reflexions sobre l'exili», quan explica que l'exiliat dedica una part important de la seva vida a compensar una pèrdua desorientadora, i intenta de crear un univers nou, un hàbitat on pugui exercir un domini. És per això que fa literatura.

2. La poètica traductològica de Benguerel

La relació de Benguerel amb la traducció ha estat degudament desenvolupada pel mateix autor en el volum *Relacions*,² en el qual explica les raons que el motivaren a girar textos de La Fontaine, Edgar Allan Poe, Paul Valéry i Pablo Neruda al català. Així, a la «Declaració de principis» que precedeix el volum afirma:

Traduir és robar, apropiari-se uns béns en certa manera públics però alienables. Dret de propietat o dret natural no faculden l'entrada en casa particular o del comú i, amb l'excusa de procedir moguts per bones intencions, de furgar, d'escorcollar, d'«alterar-ho» tot i, menys encara, si l'acció és comesa per barroeres mans capaces d'armar un irreparable saqueig. Val a dir-ho, tampoc en traduir no es roba impunement i, qui sap si a major competència, els remordiments són més inquietants a l'hora de confrontar originals i traduccions. (Benguerel 1974: 23)

Aquesta concepció de la traducció fa que sigui vista com una recreació, una reactualització d'uns continguts instigada per «l'admiració» i «l'enveja» secreta que sent cap a l'obra que tradueix. Benguerel parla també de la necessitat de trammar un «ordit», és a dir:

[...] destriar minuciosament el teixit del poema, no adoptant una retòrica uniforme sinó buscant per a cada poema la que posseís les orgàniques propietats de la pell, la que més s'ajustés per necessitat, per naturalesa, al seu principi, a la seva essència. (Benguerel 1974: 25)

2. El volum aplega una selecció d'algunes de les traduccions benguereles de La Fontaine (*Fables*), E. A. Poe (*El corb*), Paul Valéry (*El cementiri marí*) i Pablo Neruda (*Càntico general*); mentre que exclou les de J. D. Salinger (*L'ingenu seductor*, publicada pel Club Editor el 1965) i Charles Baudelaire (*Les flors del mal*, publicades per Edicions del Mall el 1985).

Durant el procés de traducció (de consecució impossible, segons l'autor), es produeixen «moments d'una comunicació tan fonda, tan singularment intensa» (Benguereel 1974: 26) que justifiquen l'exercici de provatura. Així, doncs, per a Benguerel, que dedica bona part de la seva vida a traslladar (des del 1926 fins al 1974), la traducció és una pràctica que li permet d'exercir un domini de la llengua, de la mateixa manera que el respecte a la normativa fabriana [Fabra apareix com a personatge històric a les seves *Memòries (1905-1940)* (Benguereel 2008: 94-97) i és evocat en diferents moments de la correspondència amb Oliver] i la voluntat de «fer bona lletra» són dos dels principis que li permeten d'adquirir un aprenentatge del codi. Un aprenentatge formal que acompanya l'escriptura de la seva obra de creació, exercit amb «rigorosa voluntat de servir» (Benguereel 1974: 27) i en el qual la llengua té un paper fonamental.

Les traduccions de l'obra de Benguerel es diferencien de les autotraduccions en la mesura que en aquestes darreres l'autor coneix perfectament la *intentio auctoris* subjacent a l'escriptura. De fet, quan s'autotradueix, el que fa és reescriure els textos, una operació molt freqüent en la seva trajectòria lligada a la insatisfacció pel que fa als resultats aconseguits:

[...] cada llibre, cada obra, probablement, ja és en el seu origen una llarga crònica de renúncies, de rectificacions, d'insatisfaccions profundes, de desoladores limitacions, [...] l'escriptor, l'artista, abolit el mite, i després d'interminables hores de treball, s'ha de consolar amb una simple figura de fang, amb unes pàgines inconsistentes, per més entranyable que ho trobi. (1967: 71)

3. Les autotraduccions de Benguerel al castellà

Al llarg de la seva trajectòria Benguerel s'autotraduí tres vegades. La primera, el 1950, que publicà al castellà *L'home dins el mirall* (un relat de to assagístic amb el qual obtingué el premi als Jocs Florals de Perpinyà de 1950; l'original català es donà a conèixer, tardanament, el 1951). La segona, el 1974, que *Icària, Icària...* obtingué el Premi Planeta, i aparegué simultàniament en català i en castellà. I la tercera, el 1978, quan traduí una versió revisada de *La família Rouquier* —el llibre, que havia obtingut el Premi Joanot Martorell el 1952, el publicà l'editorial Aymà el 1953.³

Per a entendre el paper de les autotraduccions benguereelianes en la difusió de la seva obra, cal tenir en compte el conjunt de les seves traduccions al castellà. Així, si observem el llistat de les obres de Benguerel traduïdes al castellà (que reproduïm a l'apèndix) podem veure que:

1. Si bé Benguerel ja havia estat traduït al castellà durant els anys 1930 (per una *passeur* excepcional de la cultura catalana com fou la periodista i crítica teatral María Luz Morales), el seu reconeixement es produí durant els anys
3. No revisat en l'edició de les *Obres completes*, Benguerel el reescrigué amb motiu de la publicació de *Sempre és demà* (1978). La traducció castellana de l'obra —*Siempre es mañana* (Barcelona, Planeta, 1978)— partí d'aquesta darrera versió.

- setanta, amb les traduccions de l'Editorial Planeta. Pel que fa a l'obra de preguerra, l'èxit es deu, bàsicament, a un sol llibre, *Suburbi*, que obtingué el Premi dels Novel·listes el 1936, objecte de dues traduccions: la de 1938 (reeditada el 1950) i la de 1968.
2. Durant l'exili aprofita l'oportunitat per a autotraduir-se i encarregar la traducció de dues obres assagístiques que li permeten —sobretot l'autotraducció, apareguda a Buenos Aires, gràcies a un informe positiu escrit per Cèsar August Jordana, assessor de l'Editorial Sudamericana—⁴ de difondre la seva obra entre la comunitat d'exiliats no catalanòfona.
  3. És durant els anys cinquanta i seixanta, un cop ha retornat a Catalunya, que Benguerel es converteix en un autor d'èxit en català, sobretot gràcies a *El testament* (Aymà; Club Editor, 1955)⁵ i *Gorra de plat* (Alfaguara, 1967).⁶
  4. Aquest èxit, constatat per les reedicions, és el que fa que a partir dels anys setanta Benguerel sigui traduït —primer per les editorials Polígrafa i Alfaguara,⁷ després com a peça clau de l'Editorial Planeta, editorial que li publicà, entre 1974 i 1978, quatre llibres.
  5. Aquesta darrera operació se situa en un context determinat per dues circumstàncies: *a*) la crisi que afecta les editorials catalanes iniciades els anys seixanta a causa de la fallida de la Ifac, la principal societat distribuïdora de llibres en català (oferia serveis, entre d'altres, a El Club dels Novel·listes —a partir del 1959 Club Editor— i a Edicions 62, forçats a demanar un ajut a Banca Catalana); *b*) les temptatives d'editorials barcelonines que havien publicat només en castellà de crear col·leccions de novel·la catalana —Alfaguara creà la col·lecció «Ara i Aquí», en què aparegué *Gorra de plat*, i publicà *Els vençuts i 1939*; i Vergara, que creà la col·lecció «L'Isarn»—⁸ o bilingües en català-castellà —l'aposta de Planeta.
  6. Darrere d'iniciatives com les d'Alfaguara, Nauta i Planeta⁹ hi ha la mà esquerra d'homes com Rafael Borràs Betriu, editor falangista que, després de treballar
4. Vegeu la carta de Benguerel a Oliver del 24 de juny de 1950 (Benguerel; Oliver 1999: 234). En canvi, la primera edició de *La família Rouquier*, publicada per Aymà el 1953, mal distribuïda per l'editor, fou un fracàs comercial: només se'n vengueren uns 700 exemplars; vegeu la carta del 28 de desembre de 1953 (Benguerel; Oliver 1999: 489).
  5. Recordem que Xavier Benguerel, creador, juntament amb Joan Oliver i Joan Sales, del Club dels Novel·listes el 1955, se'n desvinculà a partir de 1966. La publicació d'*El testament* en aquest segell editorial, creat sota l'aixopluc d'Aymà i principal competidor de la Selecta, se situa en aquest moment de creació i llançament de l'editorial. L'estiu de 1955 Benguerel enlestí la versió teatral de l'obra i el 1960 la radià; totes dues iniciatives contribuïren a la difusió de la novel·la (Llanas 2006: 222-225).
  6. Segons indica Joan Sales en una carta a Mercè Rodoreda amb data del 21 de desembre de 1974 (Rodoreda; Sales 2008: 594), d'aquest llibre, se'n feren tres reedicions en tres dies.
  7. Fundada per Camilo José Cela el 1964, Alfaguara publicà el 1969 la versió al castellà de *Gorra de plat*, a càrrec de Luis Carandell.
  8. Seix Barral, refundada el 1955 per Carlos Barral i Víctor Seix, tenia la «Biblioteca Formentor». I Lumen, als anys seixanta, també havia creat una col·lecció de llibres en català pensant que serien vendibles: «Paraula Menor» (Manent 1984: 236).
  9. En aquell moment (començament dels setanta) Planeta encara vivia l'eufòria de la venda del best-seller *Los cipreses creen en Dios*, publicat el 1953, del qual es vengueren quatre milions

per a diverses editorials barcelonines, el setembre de 1973 entra com a director literari a l'empresa de Lara (Borràs Betriu 2003: 457-458).¹⁰ Borràs convencé els responsables d'Alfaguara, primer, i a José M. Lara, després, de tirar endavant una col·lecció de novel·la catalana.¹¹ A més, el 1968 incorporà a la col·lecció «Los Libros de la Veleta», d'Edicions Nauta, la versió castellana de *Suburbi*, a càrrec de Jaume Barnat Altès. En el cas de Planeta, a més, Sales afirma que fou Borràs mateix que proposà a Lara de premiar *Icària, Icària...*

És en aquest context que cal entendre les tres autotraduccions de Benguerel, que, a fi de defensar-se de possibles acusacions d'escriptor en llengua castellana, deixà constància explícita que la traducció havia estat feta a partir d'un original català.¹² En el cas d'*Icària, Icària...* la traducció fou motivada per imperatius comercials: el premi Planeta, concedit a novel·les en castellà, admetia obres d'original català si la traducció anava a càrrec de l'autor. Pel que fa a *La família Rouquier*, la versió castellana aparegué, signada per l'autor, arran de l'èxit de vendes d'*Icària, Icària...*¹³ i sense la pressió de la censura.¹⁴ En tots dos casos, que, malgrat les prevencions de Benguerel, atieren el foc de la polèmica, es publicaren dues versions simultànies: una en català i l'altra en castellà (Busquets i Grabulosa 1995: 80, 171-173). L'operació editorial implicava, a més, que el disseny de les dues obres fos el mateix.

Benguerel, per tant, impulsat per les prerrogatives editorials, i en un moment de gran fertilitat creativa i de consagració a la novel·la i a la literatura autobiogràfica, decideix traduir la pròpia obra perquè l'entén com una revisió o recreació (aquest concepte també es pot aplicar a les seves traduccions d'obra

---

d'exemplars (Llanas 2006: 88-90). Això feu que, segons consigna Sales (Rodoreda; Sales 2008; carta del 7 de juliol de 1963), a qui Lara volia comprar Club Editor, grans empreses editorials europees com Planeta comencessin una política de comprar petits grups o societats editorials que tenien una concepció més artesanal del llibre.

10. Sobre la relació de Borràs amb Benguerel, desenvolupada en el marc de les editorials Alfaguara i Nauta, vegeu Borràs Betriu (2003: 370-374).
11. Vegeu la carta de Joan Sales a Mercè Rodoreda amb data del 21 de desembre de 1974 (Rodoreda; Sales 2008: 593-596). Segons reporta la correspondència de Sales amb Xavier Benguerel, estudiada per Busquets i Grabulosa, el 1960 Sales, inquiet per la manca de connexió amb el públic jove i l'emergència d'escriptors potents en castellà com Juan Marsé i els germans Goytisolo, havia proposat a Carlos Barral de publicar llibres d'autors catalans en dues versions: catalana i castellana, amb la condició que l'original català aparegués sis mesos abans que la versió castellana. La iniciativa no es concretà en res (Busquets i Grabulosa 1998: 566-567).
12. *Icària, Icària...* fou publicada, segons especifica l'autor en una nota-apèndix que desaparegué en les edicions posteriors de la novel·la, en les dues versions: l'original catalana i la traducció, feta per Benguerel mateix.
13. Sales, que en la correspondència amb Rodoreda no s'està de criticar que Benguerel tiri la novel·la al premi, que es concedí el 15 d'octubre del 1974, consigna que al llarg del mes de novembre de 1974 se n'exhauriren tres edicions de 3.300 exemplars. Vegeu les cartes del 7 d'octubre del 1974, 20 d'octubre de 1974 i 14 de juliol de 1975 (Rodoreda; Sales 2008: 563-564, 567-568 i 646-648).
14. L'edició de 1953 de *La família Rouquier* (la primera, de fet) sortí pel Dia del Llibre de 1953, malgrat els obstacles de la censura, i se'n distribuïren 600 exemplars. Vegeu les cartes del 20 de gener, del 14 d'abril de 1953 i de l'abril/maig de 1953 (Benguerel; Oliver 1999: 404, 424 i 426).

d'altri). En el cas d'*Icària*, *Icària...*, l'esquer del Premi Planeta el motiva. En el segon cas, revisa, per segon cop, una obra que havia començat el 1944 (moment que la considera la seva «gran novel·la»),¹⁵ premiada amb el Premi Martorell el 1952 i publicada el 1953, i que reescriu de nou, no amb vista a les *Obres completes* (de 1966), sinó de cara a la publicació bilingüe del 1978, moment que hi canvia el títol de *La família Rouquier* pel de *Sempre és demà* (en les edicions posteriors de l'obra recuperà el títol inicial). És important d'assenyalar, també, que malgrat que Benguerel triés integrar-se en un sistema bilingüe i bicultural durant els anys setanta, el reconeixement li vingué de les edicions catalanes, reeditades més que no pas les castellanes. Plataformes com Planeta li anaven bé per a promoure's, gràcies a la infraestructura de què disposava l'editorial, i especialment les campanyes publicitàries per ràdio, televisió i diaris.¹⁶ Cal també subratllar l'escassa incidència del premi Martorell obtingut el 1952, que, a diferència del Premi dels Novel·listes del 1936, i del Planeta del 1974, influí poc en la resposta del públic.

Malgrat haver-se autotraduït, Benguerel mantingué una relació d'incomoditat amb la llengua castellana. Així, el 1950, en el moment que gira *L'home dins el mirall* al castellà, reconeix que va fer una traducció «gairebé mot a mot» per tal d'evitar «ser castís». Tot i que el resultat resultés poc natural (Oliver considera que la versió és «rasposa» perquè no hi troba el «punt just»), Benguerel sentí «una certa satisfacció de comprovar que el llibre semblava, pel seu “to”, d'un escriptor català».¹⁷ És per això que la seva relació amb l'autotraducció l'hem d'entendre des d'un punt de vista funcional: com a pretext per a revisar la pròpia obra i a la vegada inserir-la en uns canals que la fan molt més vendible. El que fa és, al capdavant, una operació de lectura i de crítica. A més, l'estranyesa (el fet de sentir-la com a «rasposa» i evitar que sonés «castissa») respecte de l'altra llengua (una estranyesa que en el cas de l'autotraducció s'accentua) es pot relacionar amb la idea de Walter Benjamin que «all translation is only a somewhat provisional way of coming to terms with the foreignness of languages. [...] The transfer can never be total, but what reaches this region is that element in a translation which goes beyond transmittal of subject matter» (Benjamin 2000: 19). En aquest sentit, Benguerel, com Benjamin, parteix d'una aproximació idealitzada a la traducció, en la qual, aspirant a l'harmonia, totes dues llengües s'aproximen, sense que, en fer-ho, se n'elimini el factor d'estranyesa.

15. L'obra fou l'objecte de diverses cartes de Benguerel a Oliver (que la batejà com a *Leviatan*), que se la llegí el 1949 i li proposà canvis en la llengua i en el contingut, de la mateixa manera que també ho havia fet, el 1948, Domènec Guansé, un altre dels escriptors de la comunitat catalana de Santiago de Xile (Benguerel; Oliver 1999: 111-114, 120-122, 145-146, 161-163, 176 i *passim*).
16. Cal recordar també que Lara havia creat el 1968 el premi Ramon Llull, que es concedia a novel·les en català, l'objectiu del qual era promoure'n la difusió en castellà. Només n'existiren dues edicions, fins que fou reprès per Planeta el 1981. En la primera edició, l'obtingué Joan Sales per *Incerta glòria* i el 1968 l'obtingué Rodoreda per *El carrer de les Camèlies* (Rodoreda; Sales 2008: 367-393).
17. Vegeu les cartes de 7 de març de 1951 (d'Oliver) i del 15 de març de 1951 (de Benguerel) (Benguerel; Oliver 1999: 286 i 290-291).

A títol il·lustratiu dels canvis introduïts, comentarem els aspectes més destacables de l'autotraducció d'*Icària, Icària...*, segurament la culminació de la seva trajectòria literària. El llibre fou publicat el 1974 (en la col·lecció dels Premis Planeta de l'editorial) i el 1986 (dins la col·lecció «Marca Hispànica» d'Edicions del Mall). Malgrat que la versió del text és la mateixa, el nom de Benguerel desapareix en la publicació d'Edicions del Mall, en la qual el nom del traductor és un desconegut Francesc Llobet, possiblement pseudònim d'ell mateix.¹⁸ El motiu del canvi pot ser que Benguerel no volia revifar, de nou, la polèmica originada el 1974 amb motiu de la publicació bilingüe; i intentà d'eliminar-ne les «traces» inventant-se un traductor i exclouent-ne la nota final, en la qual remarcava que l'original havia estat escrit en català.

Fent ús del monòleg interior i d'una veu narrativa flexible,¹⁹ que permet la introducció d'una gran varietat de tipologies textuals, *Icària, Icària...* es basa en dos fets històrics: l'aventura utòpica d'Étienne Cabet a Nord-Amèrica el 1848 i una temptativa frustrada d'atemptar contra el rei Alfons XIII del 1922 (Cerdà 1995; Gilibert 1987). A diferència de les novel·les anteriors de Benguerel, només n'existeix una versió catalana, que és la base de la traducció al castellà. En la traducció (o autotraducció), els canvis introduïts són mínims. A partir de l'anàlisi contrastiva entre les dues versions d'*Icària, Icària...* (la catalana i la castellana) podem parlar de tres tipus de variants: restitutives (substitueixen o reemplaçen text), destitutives (eliminen text) i instauratives (incorporen text nou). Es tracta de canvis relatius a la *langue*, és a dir: que són determinats pels usos de la llengua d'un mateix autor, de l'evolució del seu particular i enriquit *usus scribendi*. Vegem-ne alguns exemples. Les variants restitutives solen implicar canvis de to, prosòdics i semàntics:

«Tenir-la a casa, *sempre a punt*; et despertes a mitja nit i de seguida, *si en tens ganes...* Prou d'aquest coll!, *quan t'engresques, ja saps quin pa s'hi dona...*» (Benguerel 1986: 20)²⁰

«Tenerla en casa, *en tu cama*; despiertas a medianoche y tú y ella, *como cuando sueñas...* Bueno ya sabes como termina el próximo episodio...» (Benguerel 1986: 21)

«Ja és ben estrany això dels somnis: no troben mai res. Fóra bona! *Ho tindrè en tot a punt* per quan se us acudeixi de venir-me a veure, fotuts burros!» (Benguerel 1986: 24)

«Curiosos los sueños: nunca encuentran nada. ¡Bueno sería! *¿Iba a tenerlo todo a la vista* para cuando se os ocurriese entrar a verme, jodidos burros?» (Benguerel 1986: 25)

Les variants destitutives signifiquen l'omissió d'elements redundants o prescindibles, de tal manera que el text resultant sol ser una simplificació de l'original en la qual es perden alguns deixos estilístics:

18. Cal recordar que el prenom de Benguerel era [Francesc] Xavier i que el seu segon cognom era Llobet.

19. La introducció d'innovacions tècniques fou el resultat dels suggeriments que li féu el professor i crític Joaquim Marco, que ajudà Benguerel a revisar la novel·la.

20. El subratllat és nostre.

«En canvi, *i també des de sempre*, la nit, més aviat t'inquieta [...]» (Benguereel 1986: 20)

«En cambio, la noche más bien te inquieta [...]» (Benguereel 1986: 21)

«L'Aureli la sap llarga. Aprèn-ne. No replica. Coneix els avantatges de deixar sol amb sol els rebecs, *els qui afluixen*.» (Benguereel 1986: 28)

«Aurelio se lo sabe todo. Aprende de él. No replica. Conoce las ventajas de dejar a solas a los exaltados.» (Benguereel 1986: 29)

Finalment, les variants instauratives, que estableixen un sistema de compensació amb les destitutives, solen ampliar la informació:

«Fora d'aquí, salvatge, fora!; i, un cop al carrer: la veu del pare, on?...» (Benguereel 1986: 22)

«¡Fuera de aquí, salvaje, fuera, y *no vuelvas jamás!* Ya en la calle la voz de tu padre, ¿dónde?» (Benguereel 1986: 23)

Cal fer notar, en relació amb aquestes variants, que Benguereel era molt conscient d'aquestes dues versions d'una mateixa història, atès que es publicaren simultàniament (i això li hauria permès d'uniformitzar-les més). Consegüentment, hem d'entendre la diferència entre els dos textos com un requisit derivat d'una impossible harmonia entre llengües o com a resposta a la prerrogativa d'orientar-se a un doble públic, a dues cultures en contacte però d'expressió lingüística diferent. A pesar de les seves suspicàcies respecte de l'operació autotraductora, el resultat en castellà, basat en el sistema de compensació abans referit, és òptim. El text revisat (en la formulació castellana) és un exercici constant de selecció minuciosa i subtil, que té com a resultat un cert alleugeriment respecte del text original, esporgat de repeticions innecessàries, i adequat a una llengua (la castellana) que Benguereel vol que soni neutra respecte de la versió catalana.

4. Conclusions

L'autotraducció, en Benguereel, és un exercici d'adaptació lliure a la llengua castellana, que pot ser entès com a revisió (i reescriptura d'un mateix text) i que aporta uns resultats alhora dependents i independents. Vistes com a pràctiques funcionals, les autotraduccions de Benguereel responen a motius d'interès comercial, i tenen èxit. El resultat és una obra consemblant a l'original, que li permet de projectar-se més enllà del seu públic habitual (incloent-li el lector català escolaritzat en castellà i poc habituat a la lectura en llengua catalana), per bé que el reconeixement li va venir, bàsicament, del lector catalanoparlant. Les marques d'oralitat abundants en el discurs l'obliguen, en part, a fer aquesta operació contínua d'adaptació que, en el seu cas, és indissociable del procés de revisió de la pròpia literatura. En aquest sentit, escriptura, reescriptura i traducció són vistes com a modalitats del mateix exercici; una passió, i vocació, a la qual Benguereel, en l'exili del retorn, dedicà bona part del seu temps.

Apèndix

Traduccions d'obres de Xavier Benguerel al castellà²¹

- Original: *Suburbi* (1936). Badalona: Proa.
Suburbio (1938). Traduït i prologat per M. Luz Morales. Barcelona: E. A. [Editorial Apolo].
Suburbio (1968). Traduït per Jaume Barnat Altés. Pròleg de Joaquim Marco. Barcelona: Nauta. (Los Libros de la Veleta; 4)
 Original: *La màscara* (1951). Santiago de Chile: El Pi de les Tres Branques, (El Pi de les Tres Branques; 2)
L'home dins el mirall (1947). Perpinyà: Proa.
El Hombre en el espejo (1950). Traduït per l'autor. Buenos Aires: Editorial Sudamericana.
La Máscara y El hombre en el espejo. Dos ensayos novelísticos sobre la timidez (1970). Traduït per Jaume Pomar Llambias. Pròleg de Josep Ferrater-Móra. Barcelona: Ediciones Polígrafa. (La Senda; 12)
 Original: *Gorra de plat* (1967). Barcelona: Alfaguara. (Ara i Ací; 3)
Gorra de plato (1969). Traduït per Luis Carandell. Barcelona: Alfaguara. (Alfaguara Literaria; 20)
 Original: *Els fugitius: novel·la* (1956). Barcelona: Selecta. (Biblioteca Selecta; 203). Revisat i reeditat amb el títol *Els vençuts* (1969). Barcelona: Alfaguara. (Ara i Ací; 10)
Los vencidos (1972). Traduït per J. F. Vidal Jover. Barcelona: Alfaguara. (Alfaguara Literaria»; 35)
 Original: *El testament: novel·la* (1955). Barcelona: Aymà; El Club dels Novel·listes.
El testamento: novela (1974). Traduït per Blai Bonet. Barcelona: Planeta. (Autores Españoles e Hispanoamericanos).
 Original i autotraducció: *Icària, Icària...* (1974). Premi Planeta 1974. Barcelona: Planeta.
Icària, Icària (1986). Edició bilingüe amb un pròleg de Joaquim Marco. Autotraducció [signada amb el nom de Francesc Llobet]. Barcelona: Edicions del Mall.
 Original: *1939: segona part d'Els vençuts* (1973). Barcelona: Alfaguara. (Ara i Ací; 14)
1939: novela (1976). Traduït per Xavier Altés. Barcelona: Planeta. (Autores Españoles e Hispanoamericanos)
 Original: *Llibre del retorn: novel·la* (1977). Barcelona: Planeta. (Ramon Llull)
Libro del retorno: novela (1977). Traduït per Nicamor Ancochea. Barcelona: Planeta. (Autores Españoles e Hispanoamericanos)
 Original: *La família Rouquier* (1967). Premi Joanot Martorell 1952. Barcelona: Aymà Editors, 1953. Revisat a *Obres completes*. Barcelona: Edicions de la Rosa Vera.

21. La llista segueix l'ordre d'aparició de les traduccions.

Siempre es mañana, [autotraducció de *La familia Rouquier*]. Barcelona: Planeta, 1978.

Original: *Appassionata* (1983). Barcelona: Planeta. (Ramon Llull; 14)

Appassionata (1984). Traduït per Nicamor Ancochea. Barcelona: Planeta. (Narrativa; 76)

Referències bibliogràfiques

- BENGUEREL, Xavier (1967). *Obres completes*. Barcelona: Rosa Vera.
- (1974). *Relacions*. Barcelona: Selecta.
- (1977). *El llibre del retorn: novel·la*. Barcelona: Planeta.
- (1986). *Icària, Icària...* [1974]. Edició bilingüe amb traducció de Francesc Llobet. Edició i pròleg de Joaquim Marco. Barcelona: Edicions del Mall.
- (2008). *Memòries (1905-1940)* [1971]. Barcelona: L'Avenç.
- BENGUEREL, Xavier; OLIVER, Joan (1999). *Epistolari*. Editat per Lluís Busquets i Grabulosa. Barcelona: Proa.
- BENJAMIN, Walter (2000). «The Task of the Translator» [1923]. Traduït per Harry Zorn. Dins: *The Translation Studies Reader*. Editat per Lawrence Venuti. Londres, Nova York: Routledge.
- BERMAN, Antoine (1984). *L'épreuve de l'étranger: culture et traduction dans l'Allemagne romantique*. París: Gallimard.
- BORRÀS BETRIU, Rafael (2003). *La batalla de Waterloo. Memorias de un editor*. Barcelona: Ediciones B.
- BUSQUETS I GRABULOSA, Lluís (1995). *Xavier Benguerel. La màscara i el mirall*. Pròleg de Miquel Batllori. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1998). «Epistolaris de Xavier Benguerel: un pou d'informacions». Dins: *Congreso Internacional sobre el exilio literario español de 1939*. Barcelona: GEXEL, vol. 1, p. 555-567.
- CERDÀ I SURROCA, M. Àngels (1995). «Xavier Benguerel: Icària, Arcàdia». *Zeitschrift für Katalanistik*, 8, p. 118-130.
- CORNELLÀ-DETRELL, Jordi (2011). *Literature as a response to cultural and political repression in Franco's Catalonia*. Woolbridge, Nova York: Thamesis.
- DASILVA, Xosé Manuel (2013). *Estudios sobre la autotraducción en el espacio ibérico*. Berna: Peter Lang, (Relaciones literarias en el ámbito hispánico: traducción, literatura y cultura), p. 8.
- GILABERT, Juan (1987). «*Icària, Icària...*: from utopian dreams to anarchist reality». *Catalan Review*, II, 1 (juny), p. 111-121.
- LLANAS, Manuel (2006). *L'edició a Catalunya: el segle XX (1939-1975)*. Amb la col·laboració de Montse Ayats. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya.
- MANENT, Albert (1984). *Escriptors i editors del Nou-cents*. Barcelona: Curial.
- RODORÉDA, Mercè; SALES, Joan (2008). *Cartes completes (1960-1983)*. A cura de Montserrat Casals. Barcelona: Club Editor.
- SAID, Edward W. (2008). *Réflexions sur l'exil et autres essais*. Traduït per Charlotte Woillez. París: Actes Sud.
- TRIADÚ, Joan (1982). *La novel·la catalana de postguerra*. Barcelona: Edicions 62.
- VILARDELL DOMÈNECH, Laura (2011). «Una aproximació a la col·lecció Isard». *La traducció i el món editorial de postguerra*. Barcelona: Punctum & TRILCAT, p. 253-272.